

Marija Stanonik
Ljubljana

KRITERIJI ZAPISOVANJA IN REDAKCIJA SLOVSTVENE FOLKLORE PRI NEKATERIH JUŽNOSLOVANSKIH AVTORJIH

Predromantika in romantika sta prebudili radovednost za slovstveno folkloro predvsem zaradi njenega estetskega učinkovanja. Tako je s tega vidika pri Slovencih že Valentin Vodnik v zadnjih letih svojega življenja zapisoval, predeloval in prirejal najrazličnejše folklorne pesmi.¹

Prijateljevanje med Slovencem Jernejem Kopitarjem in Srbom **Vukom Karadžićem** je obrodilo bogate sadove srbski kulturi in narodu, zato je tudi iz spoštovanja do Vukovega mentorja in ne le zaradi kronološkega zaporedja primerno, da ima tu pomembno mesto reformator srbskega knjižnega jezika. Prvi njegovi zbirki folklornih pesmi in pripovedi sta iz leta 1821. Z zbirko pripovedi je želel doseči za tisti čas izredno pomemben cilj: določiti literarno normo srbskemu (proznemu) knjižnemu jeziku. Po ugotovitvah Maje Bošković-Stulli je bila s tem njegovim pionirskim delom nezdružljiva zahteva po dobesednem zapisovanju pripovedi, čeprav so po svojem izvirnem izražanju zelo blizu ljudskemu govoru; toda v njih je očiten pečat Vukovega osebnega stilnega izraza. Kot Vukovo osebno delo po mnenju omenjene hrvaške folkloristke zasluži najvišjo oceno, ne pa glede na način zapisovanja in objavljanja slovstvene folklore. Raziskovalci tovrstnega Vukovega dela vedo, da je zapisoval po lastnem spominu oziroma je dobival napisane zgodbe od različnih boljših ali slabših sodelavcev in jih je nato svobodno stilno obdelal.² Kako je to počel, nas pouči konkretna primerjava³ originalnega zapisa izpod peresa enega od Vukovih sodelavcev, Vukove stilizacije njegovega besedila in magnetofonskega posnetka iste zgodbe, le da je pač sto let mlajša. Rezultati jezikovne in stavčne analize so naslednji: Vuk je res bolj dovršen, zgoščen in zbit, a prednost drugih dveh besedil je v t.i. »pučkem« (= kmečkem) načinu pripovedovanja, ki izžareva svojo posebno lepoto.⁴

Da se je Vuk zavedal določene nedoslednosti med svojimi načeli in njih izvajanjem in pri tem doživljal nekakšno zadrego ali nelagodje, je spoznati iz dejstva,

¹ France Kotnik, *Pregled slovenskega narodopisja*, v: *Narodopisje Slovencev* I, Ljubljana 1944, 27.

² Maja Bošković-Stulli, *O narodnoj priči i njezinu autentičnom izrazu*, *Slovensk etnograf* 12, Ljubljana 1959, 107–120.

³ M. Bošković-Stulli, N. d. 111–113.

⁴ M. Bošković-Stulli, N. d., 110–111, 116–117, 118–119.

da je uničil predloge svojih in tujih zapisov folklornih pesmi, potem ko jih je redigiral in objavil. Kot da bi se bal, da se njegove redaktorske spremembe ne bi napačno razlagale. Da je moral misliti na to, je jasno že iz dejstva, da so njegovi prijatelji (J. Kopitar, J. Grimm) in drugi tedanji znanstveniki želeli avtentične zapise folklornih pesmi; tudi sam je, kadar je šlo za zbiralno delo drugih, poudarjal (npr. Sime Milutinović-Sarajlije) potrebo po zvestem zapisovanju in izdaji folklornih pesmi.⁵ Za to delo je navdušil vrsto sodelavcev, a je strogo pazil, da bi ne prišli do virov njegovi konkurenti.⁶ Že ko je doživel sloves najboljšega zbiralca in izdajatelja folklorni pesmi, so mu očitali, da mu jih zbirajo drugi, in je on le njihov redaktor in izdajatelj.⁷ Na začetku ni ravnal, kot se to zahteva od resne izdaje folklornih pesmi: ni omenil, od koga in kdaj je pesem dobil. To je storil šele po pevčevi ali zbiralčevi smrti. Zaradi velike časovne oddaljenosti se za marsikatero pesem sploh ni več spomnil, od kod je, ali jo je zapisal sam ali kdo drug.

Tudi drugi so zbirali pesmi in jih hkrati lepšali kot on, a niso doživeli tolikšne slave.⁸ Poznavalci priznavajo, da je Vuk pač za zbiranje, redigiranje in izdajanje imel izredne sposobnosti. K temu mu je pripomogla že družinska tradicija, saj je večino pesmi, ki jih je izdal, znal že od prej. Preostalo mu je le, da išče čim boljše pevce. Bil je namreč prepričan, da je vsaka folklorna pesem dobra in lepa, samo najti je treba pevca, ki bo kar najboljše interpretiral.⁹ A to, kar je slišal od ljudskih pevcev, ni imel za neprekosljivo. Ni mislil, da posamezna nepopolna in slaba mesta v posamezni folklorni pesmi lahko zamenja z lepšimi iz repertoarja drugih pevcev. Občutil je, da sam razpolaga z darom in znanjem, da taka mesta dopolni in popravi, in to je počel – po mnenju strokovnjakov – z izredno mero in okusom.¹⁰ Že od začetka je zavzel stališče, da ne meša folklorne in umetne pesmi.¹¹ Pri lastnih zapisih je ravnal drugače kot pri redakciji drugih zapisovalcev. Sam je zapisoval le pesmi, ki so se mu zdele vredne, da pridejo v zbirko. Ker je zapisovanje nujno zastajalo za petjem pesmi, je prosil za ponovitev petja in kontroliral zapis in pri tem kot nadarjen pevec hote ali nehoče izboljšal šibka mesta; zato poznejši popravki niso veliki in so le stilistične narave.¹² Kot redaktor tujih zapisov pa je spreminjal besedišče, odpravljal nesmiselnosti, preurejal deseterce, izločal ikavske elemente, dodajal interpunkcijo – vse to v duhu folklornih pesmi in s težnjo, da bi se popravki ujemale z značajem popravljane pesmi.¹³

Na vprašanje, ali je Vuk upravičeno spreminjal zapise folklornih pesmi, nekateri raziskovalci njegovega dela pritrjujejo z mnenjem, da je v sebi nosil najvišje merilo za lepoto srbske/hrvaške folklorne pesmi. Imel je za svojo dolžnost, da posreduje povsod, kjer so bili verzi folklornih pesmi nepopolni, po mnenju srbskih strokovnjakov, s pravilno predpostavko, da je do njih prišlo zaradi slabega zapisa

⁵ Živimir Mladenović, *Vuk kao redaktor narodnih pesama*, v: Kovčević, Beograd 1958, 64–93.

⁶ Ž. Mladenović, N. d., 65.

⁷ Ž. Mladenović, N. d., 65, 66.

⁸ M. Stojanović v pismu Ljudevitu Gaju leta 1846: »Ukvarjam se s setavljanjem naših preprostih zgodbic. Zbiram jih, izdelujem, gladim, krojim, šivam ali param, trgam, urejam ali puščam kot so v ustih ljudstva.« Prim. M. Bošković-Stulli, *Vatroslav Jagić o usmenim pripovijetkama*, v: *Usmeno pjesništvo u oborju književnosti*, Zagreb 1984, 135.

⁹ Ž. Mladenović, N. d., 67–71.

¹⁰ Ž. Mladenović, N. d., 71–74.

¹¹ N. d.

¹² Ž. Mladenović, N. d., 74–78.

¹³ Ž. Mladenović, N. d., 78–93.

ali slabega petja. Po njegovi redakciji je besedilo vsake, tudi najslabše zapisane pesmi postalo popolno kot v interpretaciji najbolj nadarjenega pevca. Namen njegove redakcije ni bil toliko, da popravlja in olepšuje slaba mesta, »kolikor da odstrani nepotrebne nanose in dopolni praznine. Tako je v resnici opravljal neke vrste restavracijo posameznih pesmi: ko jim je dajal obliko, kakršno bi te imele v interpretaciji svojega ustvarjalca s predpostavko, da je bil to nadarjen pevec, ki jih je Vuk stalno iskal, a ga največkrat našel v samem sebi«. ¹⁴

Prav tako je bil nepopustljiv v pripravi antologij. Če je bilo več variant ene pesmi, je gotovo izbral najboljšo, če je bila samo ena in ta ni bila dobra, jo je raje izločil kot sprejel vanjo. ¹⁵ Zmogel je žrtvovati tudi lepe pesmi, če niso ustrezale celoti. ¹⁶

Vuk Karadžić se je zavedal znanstvene vrednosti gradiva, ki ga je zbiral s svojimi pomočniki. ¹⁷ Njegova metoda dela pa je bila deskriptivna, kot je bila na splošno znanost tistega časa. ¹⁸ Iz dopisovanja s sodelavci in iz predgovorov k izdajam ter navodil, kako zapisovati, da bi gradivo imelo znanstveno vrednost, se vidi, kakšna je bila njegova metoda razlage, metodična načela redigiranja in urejanja gradiva. Temeljna je bila zahteva po natančnosti ali avtentičnosti zapisov: ¹⁹ pri zapisovanju pesmi ni treba drugega kot zvesto, čisto in nepokvarjeno zbrati, pri pisanju pripovedi pa postavljati besede, a ne po lastnem okusu, ampak po pisanju srbskega jezika, »da more učen brati in preprost poslušati«. ²⁰ Stanko Vraz se v uvodu v svojo zbirko slovenskih folklornih pesmi ²¹ sklicuje na Kopitarjevega ljubljenca, češ da pri zbiranju pesmi tisti, ki pesmi recitirajo, niso ljudje, na katere bi se zbiralec mogel naslanjati, »nakar že Vuk opomina«, ²² ker jih pripovedujejo tako, kakor jim na jezik pride – nasprotno tistim, ki jih pojo in jih vodi metrum, kar je vedno v soglasju z napevom, in niti besede preveč ne morejo dodati. ²³

Haralampije Polenaković osvetljuje tudi droben primer redakcijske intervencije Konstantina Miladinova na gradivu za zbornik folklornih pesmi bratov Miladinovci. Na podlagi primerjave ene pesmi v dveh objavah, v omenjenem zborniku in v ruskem tisku, ugotavlja dva razločka: domača objava ima naslov, ruska ga nima, pač pa je doma ena vrstica označena le s pikicami, tam pa je besedilo dopolnjeno tudi z manjkajočo vrstico, ki je vsebovala besede, naperjene proti Turkom. S tako potezo je, po Polenakovičevem mnenju, pokazal urednik dovolj politične odgovornosti; vedel je namreč: kar se lahko reče o otomanskem gospodarju v Moskvi in se objavi v svobodnem tisku, se ne more objaviti v knjigi, ki se lahko širi v mejah domače države. ²⁴

¹⁴ Ž. Mladenović, N. d., 93.

¹⁵ Ž. Mladenović, N. d., 67–71.

¹⁶ Ž. Mladenović, N. d., 78–93.

¹⁷ Miljana Radovanović, *Vuk Karadžić, etnograf i folklorist*. Beograd, 1973, 42.

¹⁸ M. Radovanović, N. d., 161.

¹⁹ M. Radovanović, N. d., 18.

²⁰ M. Radovanović, N. d., 164.

²¹ Stanko Vraz, *Narodne pesmi ilirske, koje se pevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i Zapadnoj strani Ugarske*, Zagreb 1839.

²² S. Vraz, N. d., XIV.

²³ N. d.

²⁴ Haralampije Polenaković, *Eden primer za redaktorska intervencija Konstantin Miladinov vo Zbornikot na brak'ata Miladinovci*, v: *Studie za Miladinovci*, Skopje 1973, 226–233.

Očitno je torej, da so razni zbiralci slovstvene folklorne na svojem zbranem gradivu ali gradivu, ki so ga zbirali drugi, opravljali razne izboljšave.²⁵ **Marko Cepenkov**, najslavnejši makedonski zbiralec je v bratih Miladinov in Šapkarevu gledal nedosežen vzor, a zbiral in zapisoval je folklorno gradivo, kakor je mislil in presojal sam, da je najboljše, in to vse v svojem rodnem prilepskem govoru. Svoje delo zapisovalca je opravljal post festum. In v tem je močno specifičen, ustvarjalni pojav. Ni namreč zapisoval sproti pri poslušanju pripovedi, ampak pozneje in jo pri tem dooblikoval s svojim jezikom, stilom in kompozicijo. Tak dopolnilni ustvarjalni proces je pri Cepenkovu nastal različno dolgo po poslušanju besedila. Včasih po nekaj dneh ali tudi šele po nekaj letih ali celo desetletjih. Za tako reprodukcijo, čeprav v prosti interpretaciji, je moral imeti izreden spomin. Še bolj to drži za zapis pesmi. O tem priča njegova lastna izjava, da ko je slišal neko folklorno delo, si ga je zapomnil, kot da mu je z lijakom vlieto v glavo. V razdalji med časom poslušanja in zapisa slovstvene folklorne je Cepenkov dobil možnost za svojevrsten ustvarjalni proces: folklorno gradivo je »preoblekel v svoje jezikovno oblačilo« – ga predelal v duhu narodnega v svoj stilni izraz in s svojevrstno kompozicijo izpeljal lastno interpretacijo.²⁶ Na podlagi načina zapisovanja, posebno prozne, slovstvene folklorne raziskovalci označujejo Cepenkova kot potencialnega pisatelja, »toda za višje pisateljske naloge premalo izučeno pero tega samouka, prilepskega krojača, se je počutilo najbolj varno v domeni folklornega ustvarjanja«. Zapisujoč folklorno gradivo, mu je vtisnil pečat svoje osebnosti, zato je Markove zapise med njimi lahko prepoznati. S svojimi avtorskimi stilizacijami se izrazito loči npr. od Šapkareva, ki je najpogosteje zapisoval v krajevnih narečjih.²⁷

Po besedah M. Bošković-Stulli tudi **Avgust Šenoa** ni bil skrupulozen do folklornih besedil, ki jih je sprejemal v svoje zbirke. Veliko je posegal vanje, nekatere ikavske in ekavske pesmi je ijekaviziral. Avtorica si ne dovoli izreči zadnje besede o tem, ali je vzrok v tem, da v njegovem času niti strokovno orientirani zbiralci in izdajatelji slovstvene folklorne še niso dovolj spoštovali avtentičnosti slovstvene folklorne ali je bila po sredi ležernost literata. Prehudo bi bilo danes Šenoa obsojati zaradi njegovega ravnanja, a potrebno je nanj opozoriti previdnosti na ljubo pri morebitni znanstveni rabi pesmi iz njegovih folklornih zbirk.²⁸

Sagen und Märchen Friedricha Kraussa so doživele ostro kritiko Veselovskega, V. Jagića in G. Meyerja, ker je njihov avtor folklorna besedila lahkomišlno popravljali. Jagić se je zavzemal za zvesto zapisovanje in iz znanstvene strogosti ni dopuščal, da »se original preoblikuje, olepšuje in dopolnjuje«.²⁹

Očitno je, da so razni zbiralci slovstvene folklorne na svojem zbranem gradivu ali gradivu, ki so ga zbirali s pomočjo drugih, opravljali izboljšave. Od teh je najbolj znan in slaven Vuk Stefanović-Karadžić. Od drugih je zahteval dobesečno in zvesto

²⁵ Haralampie Polenakovik', *Ruzman A. Šapkarev kako stilizator na makedonskite narodni pri-kazni*, v: *Studii od makedonskiot folklor*, Skopje 1973, 385–412.

²⁶ Tome Sazdov, Marko Cepenkov, *Makedonski narodni umotvorbi, Kniga I, Narodni pesni*, Skopje 1972, 12–14.

²⁷ *Osla jahaš, osla iščeš, Makedonskite ljudske pripovedke*. Izbral in spremno besedo napisal Dragi Stefanija, prevedla Nada Carevska. Ljubljana 1982, 170.

²⁸ Maja Bošković-Stulli, *Narodne pjesme u Šenoinoj antologiji*, v: *Usmeno pjesništvo u obzoru književnosti*, Zagreb 1984, 96 sl.

²⁹ Prim. M. Bošković-Stulli, *Vatroslav Jagić o usmenim pripovijetkama*, v: *Usmeno pjesništvo u obzoru književnosti*, Zgreb 1984, 135.

zapisovanje, toda sam se teh pravil ni držal. Da se je Vuk sam zavedal določene nedoslednosti med svojimi načeli in njihovim lastnim izvajanjem ter ob tem doživljal nekakšno nelagodje, je spoznati iz dejstva, da je sproti uničeval svoje in tuje zapise folklornih pesmi, potem ko jih je redigiral in objavil. Toda poznavalci priznavajo, da je imel za zbiranje, redigiranje in izdajanje izredne sposobnosti.

Podobno je ravnal Marko Cepenkov, najslavnejši makedonski zbiralec slovstvene folklore. Pripovedi ni zapisoval sproti, že med njihovim poslušanjem, ampak post festum. V časovni razdalji je folklorno gradivo reproduciral v duhu narodnega izraza v svoj stilni izraz in s svojevrstno kompozicijo izpeljal lastno interpretacijo. Tudi Avgust Šenoa, hrvaški romantični pesnik, ni bil skrupulozen do folklornih besedil, ki jih je sprejemal v svoje zbirke. V besedila je veliko posegal in premalo spoštoval njihovo avtentičnost; Konstantin Miladinov si je dovolil odstopanje od originala (kočljiva mesta je izpuščal) zaradi političnih vzrokov.

Summary

THE WRITING DOWN CRITERIA AND EDITION OF LITERARY FOLKLORE BY SOME SOUTH SLAVONIC AUTHORS

The contribution presents a work of some of the most prominent South Slavonic collectors and writers of literary folklore. The authoress reminds us of frequent editorial interferences or improvements done by particular writers on a collected material.

Translated by *Bojana Panevski*